

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ХАРЛАН Ольга Дмитрівна

**ТВОРЧИСТЬ КАТРИ ГРИНЕВИЧЕВОЇ В КОНТЕКСТІ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПЕРШОЇ
ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

10.01.01 - українська література

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ-1997

829.107.2

Ab. 38337

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі національного педагогічного університету

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00670695 (X)

Науковий керівник - дійсний член АПН України, доктор філологічних наук, професор ХРОПКО Петро Панасович

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор МИШАНИЧ Олексій Васильович; кандидат філологічних наук ЛЯШКЕВИЧ Петро Андрійович

Провідна установа - Тернопільський державний педагогічний університет, кафедра української літератури, м. Тернопіль.

Захист відбудеться "16" вересня 1997 р. о 16 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.33.04 в Українському національному педагогічному університеті ім.М.П.Драгоманова: 252030, м.Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотечі Українського національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова: 252030, м.Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано "15" серпня 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Вишнева

Г.П.ВИШНЕВСЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Українська література першої половини ХХ століття надзвичайно багата самобутніми талантами, але далеко не всі вони відомі читачеві. Передусім це стосується творчої спадщини письменників, яку з різних причин силоміць було вилучено з культурного життя. Серед таких напівзабутих опинилася й Катря Гриневичева (1875-1947).

Сучасне уявлення про складність і розмаїття західноукраїнського літературного процесу першої половини ХХ століття буде неповним без всебічного осмислення художнього доробку цієї письменниці, сучасниці І.Франка, О.Кобилянської, В.Стефаника, котра, провівши дитячі та юнацькі роки в польськокомовному середовищі (м. Краків), тільки у вісімнадцятирічному віці почала вивчати українську мову, але оволоділа нею настільки, що сучасники називали її "володаркою слова" (О.Грицай).

Її літературну спадщину складають ліричні поезії, якими вона починала свій письменницький шлях (опубліковані в періодиці), збірки малої прози - "Легенди і оповідання" (1906), "По дорозі в Сихем" (1923), "Непоборні" (1926); історичні повісті - "Шоломи в сонці" (1928), "Шестикрилець" (1935). Деяка частина прозового мистецького набутку авторки залишилася тільки в часописах.

На тлі творчих пошуків українських літераторів аналізованого періоду діяльність Катрі Гриневичевої відзначається неординарністю вирішення традиційних сюжетно-композиційних і тематичних варіантів.

Вивчення доробку Гриневичевої в літературній критиці 20-40-х років, а також її пізніші інтерпретації зводилися, загалом, до портретно-оглядових статей (В.Дорошенко, Є.Маланюк, І.Коровицький, Я.Гриневич, О.Мишанич, Р.Горак, Ф.Погребенник, М.Струтинська, У.Любович). Лише зрідка в них докладніше розглядаються окремі аспекти прози (С.Єфремов, М.Горбань, М.Рудницький, М.Гнатишак, Б.Гармаш, М.Сиротюк, М.Ільницький). Але об'єктом спеціального системного дослідження творчість Катрі Гриневичевої ще не була, а вона дає цікавий матеріал для виявлення певних тенденцій розвитку художнього мислення першої половини ХХ століття.

Отже, вивчення мистецької спадщини Катрі Гриневичевої викликане потребою повного відтворення літературного процесу названого періоду.

Мета дослідження - провести синтетично-аналітичне дослідження письменницького доробку Катрі Гриневичевої на тлі розвитку українського письменства першої половини ХХ століття, комплексно дослідити її твори як оригінальні вияви образного мислення.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: дослідження витоків та еволюції літературно-естетичних поглядів Катрі Гриневичевої;

висвітлення зв'язків письменниці з її літературними попередниками й сучасниками, осмислення впливу на неї їхньої творчості;

вивчення жанрового та тематичного розмаїття творів Гриневичевої, еволюції їхнього змісту та структури;

визначення сюжетно-композиційної своєрідності прози письменниці в зв'язку з розвитком її образного мислення, стилю;

визначення місця творчості Катрі Гриневичевої в літературному процесі першої половини ХХ століття.

Матеріалом дослідження послужили прижиттєві й посмертні видання творів Катрі Гриневичевої, публікації в періодиці різних років, спогади сучасників, друзів та рідних письменниці, її епістолярій, архівні матеріали.

Теоретико-методологічну основу роботи становлять літературно-критичні праці І.Франка, М.Зерова, О.Білецького, Д.Донцова, дослідження з проблем вивчення літературного процесу першої половини ХХ ст. В.Агєєвої, І.Денисюка, Ю.Кузнецова, М.Ласло-Кушок, О.Мишанича, М.Неврлі, Ф.Погребенника, П.Хропка, О.Черненко та ін.

У дисертації застосовано системно-функціональний підхід до вивчення літературних явищ, використовувалися типологічний та історико-порівняльний методи дослідження.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що автором уперше зібрано, систематизовано та проаналізовано літературну спадщину Катрі Гриневичевої. Творчість письменниці розглядається з сучасних позицій в літературному контексті її часу та у зв'язку з традиціями класичної літератури, що дало змогу виразніше окреслити неповторність творчої індивідуальності художниці, визначити її місце й значення в розвитку української літератури. В дисертації систематизовано літературно-критичний матеріал, умотивовано ті чи інші оцінки художнього набутку Гриневичевої.

Теоретичне та практичне значення дослідження. Аналізована творчість Катрі Гриневичевої становить чималий внесок у літературний процес першої половини ХХ століття, дає уявлення про особливості його розвитку.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі викладання вузівських курсів історії української літератури ХХ ст., спецкурсів і спецсемініарів на філологічних факультетах університетів та педінститутів, при написанні курсових і дипломних робіт, створенні вузівських підручників і

посібників, а також у шкільній практиці на уроках із позакласного читання, вивчення літератури рідного краю, в даному випадку Львівщини, де народилася й працювала Гриневичева. Наукові результати дослідження можуть скласти основу літературного портрету письменниці.

Апробація роботи. Дисертаційне дослідження обговорювалося на засідання кафедри української літератури УНПУ ім. М.П.Драгоманова. Основні положення дисертації знайшли відображення у матеріалах міжнародної наукової конференції "Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія" (Кіровоград, 1997), матеріалах наукових конференцій "Поетика художнього твору" (Бердянськ, 1995), "Поетика художнього тексту" (Київ-Херсон, 1996), двох статтях, у брошурі "Катря Гриневичева: життя і творчість. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів спеціальності "Українська мова та література", 1997.

Структура дисертації. Реферована праця складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та архівних джерел.

Основні положення, що виносяться на захист:

- Художня спадщина Катрі Гриневичевої належить до "нової школи" (І.Франко) українського письменства, що увійшло в літературу наприкінці ХІХ - на початку ХХ століття, розширивши ідейно-тематичні обрії нашої літератури, масштаби порушуваних нею проблем, збагативши її стильовий діапазон.
- Літературний доробок Гриневичевої позначений релігійно-філософським світовідчуттям; провідне місце в її творах посідають національно-патріотичні ідеї як у їх історичному розвитку, так і в сучасній злободенності.
- Письменниця втілила у творчу практику деякі елементи філософії української ідеї, зокрема: ідею про націотворчу функцію інтелігенції в її духових, моральних, політичних, релігійних аспектах, що формують державницьку націю європейського взірця, та ідею "пасіонарного" героя.
- Основним змістовим стрижнем художніх творів Гриневичевої, незалежно від конкретної теми, є звернення до вічних тем (життя і смерть, краса і потворність, вічність і минушість), що їх авторка закодує в оригінальні образи-символи, передаючи власне розуміння неперехідних цінностей людського буття.
- Художня система Катрі Гриневичевої позначена елементами об'єктивних та суб'єктивних принципів зображення (без переплетення в одному творі), що проявляються залежно від тематики, творчих завдань, емоційних настанов.
- "Мовностилістичні шукання" (В.Чапленко) та формальні аспекти мистецької спадщини письменниці виражені через поєднання найновіших мовних проявів художнього слова та принципів барокової літератури.

- Маргінальні елементи художнього тексту (заголовки, епіграфи) підкреслюють релігійність, інтелектуалізм, філософічність творчості Гриневичевої.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, характеризується стан вивчення проблеми, визначається предмет дослідження, мета й завдання, новизна дисертаційної роботи, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Саморух Гриневичевої: генезис та ідейно-естетична парадигматика" досліджуються художньо-естетичні процеси в українській літературі кінця ХІХ - початку ХХ ст., у контексті яких формувалася мистецька особистість письменниці, простежується розвиток естетичного світогляду Катрі Гриневичевої, на якому позначилися загальна атмосфера історичного Кракова, вплив улюбленої лектури, особисте спілкування з А.Гурським, чільним членом "Молодої Польщі", В.Стефаніком, І.Франком.

У реферованому розділі доводиться, що зміст художніх пошуків Гриневичевої в період становлення її творчої індивідуальності (умовно можна визначити як 1898-1923 роки) був спрямований проти позитивістських тенденцій у мистецтві, проти дистанціювання довколишнього світу й людської душі, на високомистецьке відтворення особистісних вражень та спостережень, на пізнання внутрішніх почувань героя.

Щоб показати формування мистецького світу Катрі Гриневичевої, в розділі проаналізовано її перші поетичні спроби, зразки малої прози. Вони свідчать, що вже в цей період вона домагається вишуканості стилю і форми творів, мелодійності фрази.

Лірика Гриневичевої позначена її релігійним світоглядом, наповнена біблійною символікою, що призводить до образності. Індивідуальна манера авторки найвиразніше проявилася в поезії "Візія стрічі", де поєднано національні традиції та досвід новітніх віань європейського модернізму, передовсім символізму. Елементи видіння (візії) як літературного жанру спостерігаємо в Києво-Печерському патерику, літературі бароко (Марко Пекельний), творах І.Котляревського "Енеїда", Т.Шевченка "Сон", "Великий льох", Панаса Мирного "Сон", М.Коцюбинського "З глибини".

Аналіз прозових творів Катрі Гриневичевої в аспекті жанрової своєрідності, оригінальності проблематики та неординарності конфліктів засвідчує поступ

авторки від традиціоналістських форм реалістично-народницького письма (“Омелькова судьба”) до новітнього дискурсу (“Вікна”, “На Божій дорозі”, “Лялька” та ін.).

Творчість Катрі Гриневичевої типологічно співпадає з розроблюваними в західноєвропейських літературах апокрифічними, біблійними сюжетами (С.Лагерльоф “Легенди про Христа”). Рецепція письменницею неканонічного християнського епосу позначена зверненням її до закорінені в ментальності українського народу віри в Бога, що знайшла своє втілення в багаточисельних розмаїтих оповідях релігійного змісту, а також переосмисленні фольклорних джерел. Тема ця не нова в українській літературі, але розкривається авторкою неординарно й високохудожньо.

У апокрифічних творах “Мак”, “Як Мати Божа просила о хліб”, “Перші ягоди”, “Утеча” Катря Гриневичева по-своєму інтерпретує богородичні легенди (культ Богородиці, перенесений в Україну з Візантії, існував ще в часи Київської Русі), використовує фольклорні елементи, які проявляються на різних функціональних зрізах: через сюжетне запозичення (розмова Марії з сячем в “Утечі” та в одній з найдавніших колядок “Предвічним родися пред літі”), введення в текст окремих фольклорних мотивів, образів (метаморфоза крові в квіти маку - “Мак”, образи розбійників - “Утеча”), символічне переосмислення фольклорних міфологічних першоелементів (“Як Мати Божа просила о хліб”, “Перші ягоди”).

Тут письменниця застосовує зображальні засоби імпресіонізму (естетична роль кольорів, світлотіней, звукових барв і тонів пейзажних замальовок), що поріднює її творчу манеру з художнім письмом М.Коцюбинського.

В апокрифічних легендах проявляється особливе місце такого мар’інального елемента як заголовок, який виконує роль позатекстуальної антиципації, що розширює семантичне поле художнього мовлення.

Найбільш прикметні проблемно-стильові особливості малої прози Гриневичевої раннього періоду зумовлені зверненням її до морально-етичних, філософських, психологічних, соціальних питань, ліризацією творів (через пейзаж, портрет, авторський відступ), психологізацією героя з використанням суб’єктивного типу стилю, пошуками смислу життя та першосутності, місця особистості у Всесвіті.

Художньо асимілюючи проблеми загальнолюдського значення, Катря Гриневичева підходила до їх розв’язання з гуманістичних засад, що єднає її творчу манеру з кращими традиціями світової літератури.

Вивірення власного мислення образними знахідками популярних митців

того часу в творчій еволюції письменниці не виключало й самобутнього інтерпретування вже опрацьованих літературно тем та мотивів, наприклад, тема смерті в творах В. Стефаніка (“Палій”, “Сама-саміська”, “Скін”, “Портрет” та ін.), М. Кошобинського (“Цвіт яблуні”), Л. Мартовича (“Мужицька смерть”), Л. Яновської (“Смерть Макарихи”), Є. Ярошинської (“Смерть за життя”) та К. Гриневичевої (“Вікна”, “На Божій дорозі”). Як і Л. Яновська, Гриневичева порушує проблему морального обов’язку, але якщо в оповіданні “Смерть Макарихи” це обов’язок живих перед пам’яттю мертвих, то в “На Божій дорозі” - навпаки - співчуття помираючої дитини до таких, як вона, вбогих та хворих.

У Гриневичевої антиномія “життя - смерть” реалізується як їх рівноправність: смерть є продовженням життя, але вже в іншому вимірі. Особливу вагу мають картини природи, виконані за принципами імпресіоністичної поетики, що є символічним переосмисленням незнищенності життя.

У міфології тотожність “життя - смерть” традиційно включає в себе ще один компонент, обертаючись у триаду “смерть - любов - життя”. Любов як джерело життя є необхідною умовою повторюваності природних процесів. Катря Гриневичева постійно актуалізує семантичні єдності “Бог - любов”, “краса - любов”, надаючи життю тотожності з такими високими й абсолютними в її системі цінностей поняттями.

У руслі пошуків української філософсько-культурологічної думки ХІХ - ХХ ст. авторка звертається до ідеї протиставлення всім негативним явищам, які формувалися в зоні безпосереднього впливу імперської культури, етнічно-етнографічно-соціокультурно незамуленого села. Українська класична література (І. Нечуй-Левицький “Микола Джеря”, “Бурлачка”, Панас Мирний “Повія”, твори І. Карпенка-Карого) змальовує місто як чужий, ворожий світ, куди потрапляє селянин. Відгуки таких ментальних орієнтацій зустрічаємо й у нарисі Гриневичевої “Anima saltans”, у якому авторка, водночас, торкається теми емансипації, яку вирішує в традиційному ключі феміністичної літератури.

Мала проза Катрі Гриневичевої характеризується дифузією людинознавчих проблем. Так, у нарисах і оповіданнях, у яких письменниця осмислює проблеми життя і смерті, краси й потворності, жіночої долі, присутня й проблема материнства, що інтерпретується в різних аспектах. У апокрифічних оповіданнях образ Марії Богородиці стає символом страждання й щастя земних матерів, у оповіданні “Про малу Марту” вона трансформується через авторську інтроспекцію в проблему самотності та безсилля перед навколишнім світом, а в нарисі “Лялька” письменниця, моделюючи психологічний стан героїні, акцентує

увагу на трагізмі материнства.

Характерною рисою творчості Гриневичевої раннього періоду є тенденція до синтезу в літературному творі здобутків суміжних мистецтв, насамперед, живопису, музики та пісні, театру, кінематографу. Вплив живопису помітний у нарисі “Вікна”, оповіданні “На Божій дорозі” не тільки на рівні стилю, але й, як у новелах М.Коцюбинського (“Хвала життю”), О.Кобилянської (“Природа”, “Битва”, “Некультурна”), М.Чернявського (“Сніг”), і на рівні побудови образної системи, коли саме живописний елемент є структуротвірний. У названих творах Гриневичевої “шифром” емоцій на рівні підсвідомого є використання символіки кольору, що, в свою чергу, може набувати “поліплощинності” (біла барва статуї Ісуса Христа як символ чистоти та надії дітей і водночас короткочасності людського життя, трагедійність чорної барви та її відтінків).

Використання музики й пісні відбувається на принципово іншій основі, ніж це було в творах ХІХ ст. Якщо в етнографічно-побутових оповіданнях звичайно спостерігаємо цитування уривків з пісень як готових формул народної мудрості, як заміників власної думки, і роль їх аналогічна цитаті в науковій статті, то в Катрі Гриневичевої (“Мак”, “Лялька”), як і в новелах С.Васильченка (“Басурман”, “Осінній ескіз”), М.Коцюбинського (“На крилах пісні”), В.Стефаніка (“Кленові листки”), бачимо використання настрою пісні, асоціацій, викликаних її образами, переосмислення народної символіки, розширення семантики новими похідними лініями.

Таким чином, на ранньому етапі формування ідейно-естетичної системи для творчості Катрі Гриневичевої характерне заглиблення в інтелектуально-людинознавчі набутки української народницької й модерністської літератури кінця ХІХ - початку ХХ ст. Центральними проблемами її художнього доробку є екзистенціальні питання життя і смерті, несвободи особистості в антагоністичному світі, морально-етичні колізії.

У другому розділі “Антимілітаристський пафос збірки оповідань “Непоборні” розкривається специфіка відображення в мистецькій спадщині Катрі Гриневичевої подій першої світової війни, досліджується контекстний комплекс суспільних обставин, подій і явищ, які постійно вимагали від митця уваги до суспільних проблем, заступаючи собою проблеми естетичні.

Новий період творчості Гриневичевої, що розпочався з вибухом першої світової війни, характеризується не зміною тематики, а новою інтерпретацією вже раніше художньо опрацьованих тем та мотивів, але вже на новому рівні естетичного усвідомлення світу.

У збірці “Непоборні” (1926) Катря Гриневичева показала життя селян, яких у часи першої світової війни було силоміць виселено з рідних місць (Буковини, Галичини, Волині) у табори Австрії, де вони перебували до 1918 року, малювала горе народу, який у нечуваних кривдах, знущаннях зберігає людяність, відчуття рідної землі, традицій.

Ця збірка стала вираженням життєвої філософії письменниці, насамперед філософії національної ідеї. Для неї, як і для багатьох її сучасників, незаперечним було те, що у становленні нашої новітнього типу вирішальну роль покликана відіграти інтелігенція, спроможна вносити в маси національну ідеологію. Ця націотворча функція інтелігенції становила сенс і власного життя письменниці, і героїні майже всіх творів збірки - вчительки табірної школи.

Фокус проблеми “будитель і маса” полягає в зіткненні цілеспрямованої діяльності інтелігента й позасвідомої волі маси, не згідної зі свідомою, керованою ідеалом волею “будителя”. У цьому зіткненні “будительство” суб’єктивно переживається як страждальність. Трагічні одкровення з цього приводу зустрічаємо й у Франка (“Три доли”, “Мойсей”), Лесі Українки (“На руїнах”, “Кассандра”). В Гриневичевої образ суб’єктивного страждання втілено в образі вчительки барачної школи, в якому багато рис самої авторки.

Невипадковим і тут є використання біблійних образів. Стародавня єврейська історія виступає аналогією до визвольних змагань українського народу. Як шлях єврейського народу є водночас шляхом його сходження до себе, до власної національної самості, так і страждання виселенців стають символом пробудження українського народу. Крім цього, як і у Франка (“Мойсей”), в Гриневичевої народ також покликаний пройти тяжку дорогу випробувань для того, щоб уникнути самозаспокоєння, стати “народом-творцем”, “народом духа”.

Оповідання збірки “Непоборні” позначені широким настроєвим діапазоном. Об’єднані єдиною, правда, багатогранною темою - трагічною долею виселенців, вони, при всій її варіативності, створюють щільну панораму життя. Якщо в одних творах йдеться про загальне відчуття чужини, передане через психологічний стан героїні (“Утеча”, “Під чужим небом”, “Сторінка зі щоденника”), то в інших розповідається, зокрема, про конкретні етапи страдницького шляху виселенців (“Дорога”, “Під чужим небом”, “У кітях туги”, “Параска Гоголь”), про важкий таборовий побут. Достовірно зображено картини шкільного навчання, “шпитальні”, перебування в бараках з усіма його трагічними сторонами (“Кварантана молитися”, “Як згасне день”, “Біля воріт” та ін.). Деякі оповідання торкаються життя дітей-сиріт (“Під чужим небом”),

новобранців (“Сторінка зі щоденника”), вигнанців на заробітках або ж на поселенні в іншому місці (“Параска Гоголь”, “Спомини”, “Пасха красна”), солдатів австрійської армії в російському полоні (“Лист”), передають радість та тягар повернення додому (“З книг вигнаного народу”, “На новосіллу”). Табірні повевіряння змалювано і в будні (“Як згасне день”, “Після жорен”, “Розп’яття”), і в трагічні свята (“Пасха красна”, “У кігтях тути”, “Окропиши мя иссопом”).

Художня майстерність Катрі Гриневицевої проявляється на всіх етапах творення. Багатство і розмаїття викладово-композиційних форм оповідань збірки “Непоборні” зумовлене впливом на них різних стилів, властивих тодішній українській прозі (неореалізму, імпресіонізму, експресіонізму).

Стильовий синкретизм у творчості письменниці зумовлений, насамперед, загальним її задумом - передати психологічний стан оповідачки, яку можемо вважати адекватною авторці, а також змалювати трагічну картину життя вигнаного народу й висловити своє відношення до подій. Пейзаж у Катрі Гриневицевої, як і в письменників, що зверталися до імпресіоністичної поетики (М.Кошубинський, М.Яцків), стає одним із елементів психологічної характеристики. Він увиразнює композицію творів, робить яскравішими основні акценти. Завдяки концентрованості художнього письма на якійсь деталі, на контрасті між світлими та темними тонами. Природа у Катрі Гриневицевої не є об’єктом опису або ж предметом зіставлення з діями, станами людини, вона позначена пантеїстичним одухотворенням, зумовленим безпосередніми спостереженнями, в яких поєдналися стан душі з життям природи.

Особливою є часово-просторова організація малої прози Гриневицевої: інколи конкретна розповідь, епізод, історія за допомогою моральної оцінки, філософського узагальнення підноситься на позачасовий рівень. Подібна риса була характерною для ораторсько-проповідницької прози другої половини XVII ст. (звідси в письменниці елементи поетики бароко, трансформовані в аспекті художніх пошуків перших десятиріч нашого віку).

Заключні моралізування або епіфонеми (І.Качуровський) надають подіям узагальнюючого змісту, позбавляють їх рис конкретної історичної реальності. В збірці “Непоборні” епіфонеми здебільшого носять суб’єктивний характер. Вони полісемантичні. Це може бути заключне міркування як підсумок загального змісту (“Утеча”, “Під чужим небом”), філософське узагальнення (“Весілля Карапульки”, “Сторінка зі щоденника”), символічний образ (“Окропиши мя иссопом”). Епіфонеми різні й за способом вираження: авторський монолог, риторичні фігури, пряма мова персонажа, афористичний вислів, пейзажна

картина.

Постійним мотивом деяких оповідань Катрі Гриневичевої є нагадування про мінливість, плинність життя, про невпинність потоку часу.

В окремих творах спостерігаємо поєднання імпресіоністичної скрупульозності у збиранні й передачі первинних чуттєвих вражень, у фіксації непередбачуваних нюансів настроїв і в той же час активного введення авторських оцінок зображуваного, авторських філософських узагальнень. Іноді все зображуване подане з точки зору оповідача, спостерігача й учасника подій, який завжди - поряд із героєм, живе його болями, передає його мовлення. Багато творів письменниці побудовано у формі діалогу оповідача й героя, або діалогізованого внутрішнього мовлення оповідача, який бачить перед собою уявного співрозмовника.

Збірка "Непоборні" становить своєрідну повість у новелах та оповіданнях (така ж риса властива творчості Марка Черемшини, О.Маковея). При розгляді її як цільного, єдиного твору зримо постає спільність загального задуму автора, виокремлюється головний герой з його стражданнями, болями, сподіваннями. Для деяких оповідань характерна заміна одного персонажа образом "колективної особи".

Проза Катрі Гриневичевої позначена потужним струменем ліризму. Важливе місце в ній посідає звернення авторки до фольклору, зокрема, до пісень, які часто сприяють глибшому й повнішому розкриттю загального задуму ("На весняній сопілці", "Окропиши мя иссопом", "Бабуся").

Звернення до усної народної поезії відбувається на рівні використання жанрових різновидів, символічного переосмислення фольклорних міфологічних першоелементів, у деяких творах міфічний образ стає навіть стрижнем загального задуму. Скажімо, у "Тінях ночі" образ перелети виступає одночасно втіленням страждання вигнанців та персонажем твору.

Особливу роль в образній системі збірки відіграють античні, біблійні мотиви, літературні ремінісценції. Постаті античних богів та героїв, своєрідно трансформовані письменницею, здебільшого виступають символами відповідних явищ, почуттів, наприклад, Ніоба є символом материнського страждання й незахищеності, вона позбавлена рис бунтарства й протистояння, які притаманні героїні античного епосу ("Як згасне день..."); трагедійність образу Едипа підсилена божевіллям персонажа оповідань ("Весілля Карапульки", "Окропиши мя иссопом") тощо.

Біблійні мотиви, образи несуть у творах найбільше смислове навантаження. В основі задуму книги лежить символічний образ Христа - розп'ятого Божого

сина, котрий через страждання, мученицьку смерть іде до Безсмертя. Читач, безперечно, бачить паралель між долями конкретних героїв Гриневичевої та долею українського народу.

Поряд із образом Христа часто зустрічається образ Йова Многостраждального, який також є втіленням трагічного становища народу. Збірка “Непоборні” вирізняється у потоці літературного життя 20-х років різноманітною символікою, котра сприяє глибшому розкриттю авторської концепції.

Безперечно, в прозі 20-х років про першу світову війну збірці Катрі Гриневичевої “Непоборні” належить одне з цільних місць. Під пером прозаїка конкретні персонажі, епізоди, події переростають у позачасові, позапросторові художні узагальнення про смисл людського життя, жорстокість війни, абсолютні моральні цінності - віру, любов, вірність, чесність, надію. Високохудожньо та оригінально авторка відтворює картини західноукраїнського села в роки війни, temu великого вселюдського болю, гніву та співчуття.

У третьому розділі “Повісті Катрі Гриневичевої в контексті західноукраїнської історичної прози” аналізується процес розвитку історичного жанру в українській літературі, розглядаються етапи його становлення, визначається місце повістей Катрі Гриневичевої “Шоломи в сонці” (1928) та “Шестикрилець” (1935) в історичній белетристиці.

На вибір тем і мотивів для художнього осмислення в західноукраїнській літературі впливав не політичний диктат і “соціальне замовлення”, як це, здебільшого, було в Радянській Україні, а особисті міркування та зацікавлення авторів, певною мірою зумовлені настроями та ідеологічними уподобаннями відповідних кіл суспільства. Серед них переважала патріотична, національно-героїчна тематика з княжої та козацько-гетьманської доби. Її можна порівняти з відповідними мотивами в поезії “празької” та “варшавської” груп. Проза Катрі Гриневичевої за рівнем сугестивності й мистецької досконалості близька саме до української історіософичної поезії цього періоду (Є.Маланюк, Ю.Дараган, Ю.Липа, О.Стефанович, О.Ольжич).

Історична проза Гриневичевої знайшла найширше поцінування в українській критиці та літературознавстві. М.Горбань, В.Державин, П.Карманський, М.Рудницький, М.Гнатишак, М.Сиротюк, М.Ільницький, Р.Горак, О.Мишанич по-різному оцінювали ідейно-тематичний пафос повістей, особливості їхньої художньої форми, проте всі вони підкреслювали високу майстерність та художність в опрацюванні письменницею історичної теми.

В основі повістей Гриневичевої лежать події, що мали місце на Галицько-Волинській землі в другій половині XII - на початку XIII ст. і зафіксовані в

Київському та Галицько-Волинському літописах.

У змістовому відношенні повість “Шестикрилець” характеризується тим, що це однаковою мірою портрет “демонічної постаті” (П.Карманський) князя Романа й компетентна розповідь про культуру, громадське життя, щоденний побут не тільки найрізноманітніших верств населення тодішнього Галицького та Волинського князівств, а й їхніх сусідів. Письменниця вважала своїм завданням видобути епічний зміст із максимальної кількості координат модельованого часу, що зумовило форму повісті: складається з одинадцяти невеликих розділів, що, зрозуміло, позначилося на згущеності, кристалізації художнього письма.

Повістярка в “Шестикрильці” зуміла передати ментальність народу, вдало поєднавши історизм дослідження далекої доби з показом багатства й краси українського слова; торкнутися найважливіших сторін життя тогочасного суспільства. Моделювання минулого здійснюється крізь сферу філософсько-політичної проблеми державності, вірніше, бездержавності українців у сучасних письменницьких умовах. Обізнаність із віруваннями давніх слов'ян, зі скандинавським, старогерманським епосом дало їй змогу насичувати образну систему повістей їх мотивами, вдаватися до ремінісценцій та алюзій для глибшого проникнення в дух старовини, щоб, зрештою, показати співіснування язичницької та християнської релігій і таким чином доповнити художню панораму минулого.

У повісті “Шестикрилець” Гриневичева вдається до такого групування образів, коли в центрі стоїть князь Роман, навколо нього розташовані інші постаті. Якщо Мстиславич зображений різносторонньо, виступає як володар, воїн, людина, то інші постаті випукло повернені до читача якимось одним боком, однією, здебільшого, рисою характеру, яка передається за допомогою образу-символу. Хоча багато персонажів виступають епізодично, але завдяки вибагливості, багатогранності художніх засобів вони показані у всій складності людської особистості.

Повість “Шоломи в сонці” хронологічно продовжує “Шестикрилець”: тут ідеться про період після загибелі князя Романа й боротьбу за владу в Галичі, але, змальовуючи одну й ту ж епоху, письменниця не повторюється в її художньому моделюванні, бо в другій повісті зосереджується на безпосередньому зображенні народу, а не через сприйняття Романа Мстиславича. Якщо “Шестикрилець” якоюсь мірою позначений ідеологією, пропагованою середовищем Д.Донцова та “вісниківців”, що були базовані на теоріях “надлюдини” та “волі Людини” Ф.Ніцше, то в центрі повісті “Шоломи в сонці” - проблема суспільної активності кожної особистості, особливо у

вирішальний для народної долі час, в екстремальних умовах небезпеки (за О.Тарнавським, "традиція Кожум'яки").

Звернувшись до проблеми "людина - суспільство", Гриневичева розглядає її в різних ситуаціях, що викликало й іншу структуру повісті: вона складається з тридцяти розділів, кожен з яких має епіграфом рядки з народної пісні (колядки, шедрівки). Епіграф кристалізує основну думку певного розділу, що не є самостійними, як у повісті "Шестикрилець", а пов'язані між собою логічно, містять розвиток подій. Тут долі деяких героїв (княгиня Анна, Ясиня, Дуж) простежуються впродовж усього твору.

Образність аналізованих повістей збагачена ремінісценціями, алюзіями, контамінаціями зі "Слова о полку Ігоревім", "Пісні про Роланда", літописних текстів, фольклорних творів.

Історична белетристика Гриневичевої є "справжнім зразком" (В.Державин) щодо стилізації. Вкраплення чужорідних стильових властивостей в авторський текст відбувається через перетворення внутрішньотекстової опозиції ("чужий голос" - "авторський голос"), витворюючи своєрідне "двоголосся" (іноді "багатоголосся") з перевагою авторського компонента.

В історичній прозі Катря Гриневичева створила свій власний стиль викладу. Вона поєднала неоромантичні принципи зображення з їх культом "краси і сили", уславленням діяльного, сильного героя-бунтаря, героя-надлюдини, піднесеної над сірою буденщиною, неприйняттям старого рабського світу і вірою в можливість становлення нового з самозаглибленням необароко, проповідницьким пафосом. Художня система повістей втілює елементи давньої міфотворчості, орнаментику, вишуканість, вибагливість необароко, здобутки новітнього художнього письма. Своєрідного колориту надає їм архаїзація мови за рахунок використання літописної та діалектної лексики, народнопісенної образної системи, власних неологізмів, стилізованих під середньовічне мовлення.

Глибинне осмислення історичної белетристики Катрі Гриневичевої, як і іншого її доробку, неможливе без осягнення важливості таких маргінальних елементів тексту як заголовки та епіграф. За їх допомогою авторка висловлює власну оцінку героїв та подій, націлює читача на осмислення основної колізії, теми та ідеї твору. заголовки повістей та окремих частин, епіграфи перебувають у взаємозв'язку послідовного уточнення; епіграф уточнює назву твору ("Шестикрилець") чи його окремих частин ("Шоломи в сонці"), доповнює його інформативну обмеженість. Використання старослов'янської мови свідчить про релігійність, інтелектуальність, філософічність історичної прози Катрі

Гриневичевої, а звернення до найдавнішого українського фольклору (колядки та шедрівки) в епіграфах (“Шоломи в сонці”) розраховано, насамперед, на дію явища алюзії, пошуки глибинного змісту. Як і в ранній прозі, заголовки та епіграфи виконують функцію позатекстуальної антиципації.

У висновках дисертації узагальнено результати спостережень над художніми особливостями творів Катрі Гриневичевої. Встановлено, що в різні часові проміжки її мистецька спадщина вирізнялася певними художніми принципами, стильовими ознаками, тематичними уподобаннями. Окреслено еволюцію творчого голосу Гриневичевої, який під впливом зовнішніх обставин забарвлювався то містично-релігійними, то громадськими мотивами, але з часом трансформувалася у неоромантичне світобачення.

Літературна спадщина письменниці стала непересічним явищем у процесі становлення українського модернізму, подальших етапів розвитку літератури як у світоглядному, так і в художньому плані.

Осмислення буття в творчості Катрі Гриневичевої завжди виразно особистісне. Незалежно від тематики, через призму душі героїв, вона розглядає складові комплексу екзистенційних проблем: життя і смерть, сенс буття, самотність, страждання.

Письменниця втілила в літературну практику основні проблеми філософії української ідеї, які трансформовано в системі художніх образів. Найголовнішою стала ідея націотворчої функції інтелігенції (“Непоборні”) та “пасіонарного героя” як необхідного фермента справді націотворчого руху (“Шестикрилець”, “Шоломи в сонці”).

Для творчого доробку Гриневичевої загалом характерна відмова від погляду на природу як об’єкт. Натомість в більшості творів бачимо пантеїстичне одухотворення її через безпосереднє спостереження, через своєрідне злиття (а не порівняння, зіставлення) стану душі людини та стану навколишньої природи. Пейзаж стає перш за все засобом настроєвої інструментовки твору, одним із елементів психологічної характеристики героя.

Творчі знахідки Катрі Гриневичевої розраховані на витончене естетичне сприйняття. Значна частина її прози – приклад елітарного мистецтва: вона випередила рівень художнього розвитку широких верств публіки, відмовилася від утилітарності слова. Отже, дослідження творчості Катрі Гриневичевої дозволяє вважати її яскравою сторінкою в історії української літератури.

Здобутки авторки на терені красного письменства ніяк не можуть бути полишені поза увагою, оскільки вона привнесла багато нового й важливого в українську літературу.

Основні положення дисертації відображені в публікаціях:

1. Катря Гриневичева: життя і творчість. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів спеціальності 3.030501 - "українська мова та література".- Бердянськ, 1997.- 37 с.
2. Історична проза Катрі Гриневичевої. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів спеціальності 3.030501 - "українська мова та література".- Бердянськ, 1997.- 42 с.
3. Її називали володаркою слова //Українська мова та література.0 1997.- № 20.- С.1-3.
4. Катря Гриневичева у творчій спадщині Є.Маланюка //Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Є.Маланюка: У 2 ч.- Кіровоград, 1997.- Частина II.- С.68-72.
5. Особливості творення образів у повісті Катрі Гриневичевої "Шоломи в сонці" //Поетика художнього твору. Матеріали науково-практичної конференції.- Бердянськ, 1995.- С.24-29.
6. Полісемантичність епіфонеми в малій прозі Катрі Гриневичевої //Поетика художнього тексту. Матеріали доповідей і повідомлень.- Київ-Херсон, 1996.- С.114-115.

Харлан О.Д. Творчість Катрі Гриневичевої в контексті західноукраїнської літератури першої половини ХХ століття. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 - українська література. - Український національний педагогічний університет імені М.Драгоманова, Київ, 1997.

У дисертації досліджується творчість Катрі Гриневичевої; вивчається генезис та ідейно-естетична парадигматика її художньої спадщини, тематична направленість прози письменниці, особливості її індивідуального стилю.

Ключові слова: поетика модернізму, релігійно-містична поезія, видовий і чуттєвий синхронізм, пантеїстичний пейзаж, необароко, елітарна література.

Харлан О.Д. Творчество Катри Гриневичевой в контексте западноукраинской литературы первой половины ХХ века. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 - украинская литература. Украинский национальный

педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 1997.

В диссертации исследуется творчество Катри Гриневичевой, изучается генезис и идейно-эстетическая парадигма ее художественного наследия, тематическая направленность прозы писательницы, особенности ее индивидуального стиля.

Ключевые слова: поэтика модернизма, религиозно-мистическая поэзия, видовой и чувственный синхронизм, пантеистический пейзаж, необарокко, элитарная литература.

Kharlan O.D. Katrya Grinevicheva's creative works within the context of Western-Ukrainian literature of the first part of the 20th century. - Manuscript.

The for the Candidate's degree of linguistics. Speciality 10.01.01 - Ukrainian literature. - Ukrainian National Teacher's Training University named after M.P.Dragomanov, Kyiv, 1997.

The dissertation is devoted to investigation and analysis of Katrya Grinevicheva's creative works, to careful study of genesis and ideological-aesthetic mater of her artistic heritage, thematic of the authoress's prose, features and peculiarities of her individual style.

Key words: poetics modernism, religious-mistic poetry, aspectual and perceptible synchronism, pantheistic lanolscape, newbaroque, elite's literature.

Підписано до друку 14.08.97р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк.1,0. Обл.-вид. арк. 0,7.
Наклад 100. Зам. 238.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

246.388

AB 38.337

AB 38.337